

YURISPRUDENSIYA

HUQUQIY ILMIIY-AMALIY JURNALI

2025-yil 1-son

VOLUME 5 / ISSUE 1 / 2025

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence.5.1.

Crossref
Content
Registration

ISSN: 2181-1938

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence

**MUASSIS: TOSHKENT DAVLAT YURIDIK
UNIVERSITETI**

“Jurisprudensiya” – “Юриспруденция” – “Jurisprudence” huquqiy ilmiy-amaliy jurnali O‘zbekiston matbuot va axborot agentligi tomonidan 2020-yil 22-dekabrda 1140-sonli guvohnoma bilan davlat ro‘yxatidan o‘tkazilgan.

Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi jurnallari ro‘yxatiga kiritilgan.

Mualliflik huquqlari Toshkent davlat yuridik universitetiga tegishli. Barcha huquqlar himoyalangan. Jurnal materiallaridan foydalanish, tarqatish va ko‘paytirish muassis ruxsati bilan amalga oshiriladi.

Sotuvda kelishilgan narxda.

Nashr bo‘yicha mas‘ul:

O. Choriyev

Muharrirlar:

Sh. Jahonov, Y. Yarmolik, E. Mustafayev,
K. Abduvaliyeva, Y. Mahmudov,
M. Sharifova, Sh. Beknazarova

Musahhih:

S. Rasulova

Texnik muharrir:

U. Sapayev

Dizayner:

D. Rajapov

Tahririyat manzili:

100047. Toshkent shahri,
Sayilgoh ko‘chasi, 35.
Tel.: (0371) 233-66-36 (1169)

Veb-sayt: jurisprudence.tsul.uz

E-mail: lawjournal@tsul.uz

Obuna indeksi: 1387

Tasdiqnoma

№ 174625, 29.11.2023-y.

Jurnal 17.02.2024-yilda
bosmaxonaga topshirildi.

Qog‘oz bichimi: A4.
Shartli bosma tabog‘i: 15,8
Adadi: 100. Buyurtma: № 52.

TDYU bosmaxonasida chop etildi.
Bosmaxona manzili:
100047. Toshkent shahri,
Sayilgoh ko‘chasi, 37.

© Toshkent davlat yuridik universiteti

BOSH MUHARRIR

B. Xodjayev – Toshkent davlat yuridik universiteti Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo‘yicha prorektori, yuridik fanlar doktori, professor

BOSH MUHARRIR O‘RINBOSARI

J. Allayorov – Toshkent davlat yuridik universiteti Ilmiy boshqarmasi boshlig‘i, yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori, dotsent

MAS‘UL MUHARRIR

N. Ramazonov – Toshkent davlat yuridik universiteti O‘zbek tili va adabiyoti kafedrasini mudiri, filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori, dotsent

TAHRIR HAY‘ATI A‘ZOLARI

J. Blum – Boston kolleji Huquq maktabi professori, huquq doktori (Boston, AQSh)

M. Vishovatiy – Gdansk universiteti professori (Gdansk, Polsha)

A. Hoshimxonov – Toshkent davlat yuridik universiteti professori, yuridik fanlar doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

M. Axmedshayeva – Toshkent davlat yuridik universiteti professori, yuridik fanlar doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

X. Xayitov – O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi professori, yuridik fanlar doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

I. To‘raboyev – Toshkent davlat yuridik universiteti dotsenti v.b., yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

S. Xolboyev – O‘zbekiston Respublikasi Sudyalari oliy kengashi huzuridagi Sudyalari oliy maktabi dotsenti, yuridik fanlar nomzodi (Toshkent, O‘zbekiston)

N. Raxmonkulova – Jahon iqtisodiyoti va diplomatiyasi universiteti dotsenti, yuridik fanlar doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

Z. Esanova – Toshkent davlat yuridik universiteti professori, yuridik fanlar doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

J. Ne‘matov – Toshkent davlat yuridik universiteti professori, yuridik fanlar doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

M. Kurbanov – Toshkent davlat yuridik universiteti dotsenti, yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

R. Kuchkarov – Toshkent davlat yuridik universiteti dotsenti v.b., filologiya fanlari nomzodi (Toshkent, O‘zbekiston)

УЧРЕДИТЕЛЬ: ТАШКЕНТСКИЙ
ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ
УНИВЕРСИТЕТ

Правовой научно-практиче-
ский журнал «Юриспруденция» –
«Yurisprudensiya» – «Jurisprudence»
зарегистрирован Агентством печати и
информации Узбекистана 22 декабря
2020 года с удостоверением № 1140.

Журнал включён в перечень журна-
лов Высшей аттестационной комиссии
при Министерстве высшего образова-
ния, науки и инноваций Республики Уз-
бекистан.

Авторские права принадлежат Таш-
кентскому государственному юридиче-
скому университету. Все права защище-
ны. Использование, распространение и
воспроизведение материалов журнала
осуществляется с разрешения учредителя.

Реализуется по договорной цене.

Ответственный за выпуск:

О. Чориев

Редакторы:

Ш. Жахонов, Е. Ярмолик, Э. Мустафаев,
К. Абдувалиева, Й. Махмудов,
М. Шарифова, Ш. Бекназарова

Корректор:

С. Расулова

Технический редактор:

У. Сапаев

Дизайнер:

Д. Ражапов

Адрес редакции:

100047. Город Ташкент,
улица Сайилгох, 35.
Тел.: (0371) 233-66-36 (1169)

Веб-сайт: jurisprudence.tsul.uz

E-mail: lawjournal@tsul.uz

Подписной индекс: 1387

Свидетельство

от 29.11.2023 № 174625.

Журнал передан в типографию
17.02.2024.

Формат бумаги: А4.

Усл. п. л. 15,8. Тираж: 100 экз.

Номер заказа: 52.

Отпечатано в типографии

Ташкентского государственного
юридического университета.

100047, г. Ташкент, ул. Сайилгох, дом 37.

© Ташкентский государственный
юридический университет

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

Б. Ходжаев – доктор юридических наук, профессор,
проректор по научной работе и инновациям Ташкентского
государственного юридического университета

ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА

Ж. Аллаёров – доктор философии по юридическим наукам,
доцент, начальник управления по науке Ташкентского
государственного юридического университета

ОТВЕТСТВЕННЫЙ РЕДАКТОР

Н. Рамазонов – доктор философии по филологическим наукам,
доцент, заведующий кафедрой узбекского языка и литературы
Ташкентского государственного юридического университета

ЧЛЕНЫ РЕДКОЛЛЕГИИ

Дж. Блум – доктор права, профессор Школы права колледжа
Бостона (Бостон, США)

М. Вишоватый – профессор Гданьского университета (Гданьск,
Польша)

А. Хошимхонов – доктор юридических наук, профессор
Ташкентского государственного юридического университета
(Ташкент, Узбекистан)

М. Ахмедшаева – доктор юридических наук, профессор
Ташкентского государственного юридического университета
(Ташкент, Узбекистан)

Х. Хаитов – доктор юридических наук, профессор Академии
государственного управления при Президенте Республики
Узбекистан (Ташкент, Узбекистан)

И. Турабоев – доктор философии по юридическим наукам,
и. о. доцента Ташкентского государственного юридического
университета (Ташкент, Узбекистан)

С. Холбоев – кандидат юридических наук, доцент Высшей
школы судей при Высшем судейском совете Республики
Узбекистан (Ташкент, Узбекистан)

Н. Рахмонкулова – доктор юридических наук, доцент
Университета мировой экономики и дипломатии (Ташкент,
Узбекистан)

З. Эсанова – доктор юридических наук, профессор
Ташкентского государственного юридического университета
(Ташкент, Узбекистан)

Ж. Нематов – доктор юридических наук, профессор
Ташкентского государственного юридического университета
(Ташкент, Узбекистан)

М. Курбанов – доктор философии по юридическим наукам,
доцент (Ташкент, Узбекистан)

Р. Кучкаров – кандидат филологических наук, и. о. доцента
Ташкентского государственного юридического университета
(Ташкент, Узбекистан)

**FOUNDER: TASHKENT STATE
UNIVERSITY OF LAW**

“Yurisprudensiya” – “Юриспруденция” – “Jurisprudence” legal scientific and practical journal was registered by the Press and Information Agency of Uzbekistan on December 22, 2020 with certificate No. 1140.

The journal is included in the list of journals of the Higher Attestation Commission under the Ministry of Higher Education, Science and Innovations of the Republic of Uzbekistan.

Copyright belongs to Tashkent State University of Law. All rights reserved. Use, distribution and reproduction of journal materials are carried out with the permission of the founder.

Agreed-upon price.

Publication Officer:

O. Choriev

Editors:

Sh. Jakhonov, Y. Yarmolik, E. Mustafaev,
K. Abduvalieva, Y. Makhmudov,
M. Sharifova, Sh. Beknazarova

Proofreader:

S. Rasulova

Technical editor:

U. Sapaev

Designer:

D. Rajapov

Editorial office address::

100047. Tashkent city,
Sayilgokh street, 35.
Phone: (0371) 233-66-36 (1169)

Website: jurisprudence.tsul.uz

E-mail: lawjournal@tsul.uz

Subscription index: 1387.

Certificate

№ 174625, 29.11.2023.

The journal is submitted to the Printing house on 17.02.2024.

Paper size: A4.

Cond.p.f: 15,8.

Units: 100. Order: № 52.

Published in the Printing house of Tashkent State University of Law. 100047. Tashkent city, Sayilgokh street, 37.

© Tashkent State University of Law

CHIEF EDITOR

B. Xodjaev – Deputy Rector for Scientific Affairs and Innovations of Tashkent State University of Law, Doctor of Law, Professor

DEPUTY EDITOR

J. Allayorov – Head of the Scientific Department of Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Law, Associate Professor

EXECUTIVE EDITOR

N. Ramazonov – Head of the Department of Uzbek Language and Literature of Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Philology, Associate Professor

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD

J. Blum – Professor of Law School of Boston College, Doctor of Law (Boston, USA)

M. Vishovatiy – Professor of the University of Gdańsk (Gdansk, Poland)

A. Khoshimxonov – Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

M. Axmedshaeva – Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

X. Xayitov – Professor of the Academy of Public Administration under the President of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

I. Turaboev – Acting Associate Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Law (Tashkent, Uzbekistan)

S. Xolboev – Associate Professor of the Supreme School of Judges under the Supreme Judicial Council of the Republic of Uzbekistan, Candidate of Legal Sciences (Tashkent, Uzbekistan)

N. Raxmonkulova – Associate Professor of the University of World Economy and Diplomacy, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

Z. Esanova – Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

J. Ne’matov – Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

M. Kurbanov – Associate Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Law (Tashkent, Uzbekistan)

R. Kuchkarov – Acting Associate Professor of Tashkent State University of Law, Candidate of Philological Sciences (Tashkent, Uzbekistan)

MUNDARIJA

12.00.01 – DAVLAT VA HUQUQ NAZARIYASI VA TARIXI. HUQUQIY TA'LIMOTLAR TARIXI

- 8 **AXMEDSHAYEVA MAVLYUDA AXATOVNA**
Yurislingvistika va normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarini lingvistik ekspertizadan o'tkazish:
ayrim nazariy-huquqiy masalalar
- 17 **SODIKOV AKMAL SHAVKAT O'G'LI**
Norma ijodkorligini axborot bilan ta'minlash: huquqiy munosabat va vositalar tahlili

12.00.03 – FUQAROLIK HUQUQI. TADBIRKORLIK HUQUQI. OILA HUQUQI.
XALQARO XUSUSIY HUQUQ

- 30 **ISANOV XOLMUROD RUZIYEVICH**
Sun'iy intellekt tizimlari oshiqcha xavf manbai sifatida: fors-major holati

12.00.08 – JINOYAT HUQUQI. JINOYAT-IJROIYA HUQUQI

- 38 **JUMANAZAROVA MARJONA BOTIR QIZI**
Oxirgi zarurat holatida yetkazilishiga yo'l qo'yilgan zararining chegarasini aniqlash muammolari

12.00.09 – JINOYAT PROTSESSI. KRIMINALISTIKA, TEZKOR-QIDIRUV HUQUQ VA
SUD EKSPERTIZASI

- 51 **XUDAYBERGENOV BAXRAM KUANISHBAEVICH, HABIBULLAYEV DALERBEK BAXTIYOR O'G'LI**
Shaxsni tutqunlikka olish bilan bog'liq jinoyatlarni tergov qilish: xorij tajribasi
- 63 **BARAKAYEV LAZIZJON OTAQULOVICH**
Iqtisodiy ekspertizalarni tayinlash va o'tkazish bilan bog'liq muammolar tahlili
- 75 **MAMADALIYEV O'TKIR ABDUG'AFFAROVICH**
Jinoyat ishini sudda ko'rish uchun tayyorlash bosqichida protsessual xatolarni bartaraf qilish imkoniyatlari

12.00.12 – KORRUPSIYA MUAMMOLARI

- 86 **KUDRATOV MANUCHEHR, NOROV ILXOM IBROXIMOVICH**
Markaziy Osiyoning ayrim davlatlarida korrupsiyaga qarshi choralar: qiyosiy tahlil
- 95 **MELIYEV XUDOYOR XURRAMOVICH**
Korrupsiyaning oldini olishda ma'lumotlarning taqsimlangan reyestri (blokcheyn) texnologiyasi ahamiyati
- 102 **SAFAROV TEMUR UKTAMOVICH**
Davlat organlarida korrupsiyani aralash idoraviy nazorat qilish

12.00.15 – KRIMINOLOGIYA

- 114 **KASIMOV NODIRJON SODIKJONOVICH**
Qasddan odam o'ldirish jinoyatining viktimologik oldini olishda ayrim xorijiy davlatlar tajribasi tahlili

13.00.02 – TA'LIM VA TARBIYA NAZARIYASI VA METODIKASI (SOHALAR BO'YICHA)

- 121 **GULYAMOVA GULNORA YAKUBOVNA**
Yuridik terminologiyada leksik qatlamlarning qaror topishi
- 129 **ZIYAMUXAMEDOVA SHAHNOZA TOLKUNOVNA**
O'zbekistonning yangi Konstitutsiyasida qo'llangan *-lan, -lash, -lat, -lantir, -lashtir* affikslarini
yuridik ta'limda o'rganish bo'yicha mulohazalar

СОДЕРЖАНИЕ

12.00.01 – ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА. ИСТОРИЯ ПРАВОВЫХ УЧЕНИЙ

- 8 **АХМЕДШАЕВА МАВЛЮДА АХАТОВНА**
Юрислингвистика и проведение лингвистической экспертизы проектов нормативно-правовых актов: некоторые теоретико-правовые вопросы
- 17 **СОДИКОВ АКМАЛ ШАВКАТ УГЛИ**
Информационное обеспечение нормотворчества: анализ правовых отношений и средств

12.00.03 – ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО. ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЕ ПРАВО. СЕМЕЙНОЕ ПРАВО. МЕЖДУНАРОДНОЕ ЧАСТНОЕ ПРАВО

- 30 **ИСАНОВ ХОЛМУРОД РУЗИЕВИЧ**
Системы искусственного интеллекта как источник повышенной опасности: форс-мажорные обстоятельства

12.00.08 – УГОЛОВНОЕ ПРАВО. УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО

- 38 **ЖУМАНАЗАРОВА МАРЖОНА БОТИР КИЗИ**
Проблемы определения пределов допустимого вреда в состоянии крайней необходимости

12.00.09 – УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС. КРИМИНАЛИСТИКА, ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЕ ПРАВО И СУДЕБНАЯ ЭКСПЕРТИЗА

- 51 **ХУДАЙБЕРГЕНОВ БАХРАМ КУАНЫШБАЕВИЧ, ХАБИБУЛЛАЕВ ДАЛЕРБЕК БАХТИЁР УГЛИ**
Расследование преступлений, связанных с захватом заложников: зарубежный опыт
- 51 **БАРАКАЕВ ЛАЗИЗЖОН ОТАКУЛОВИЧ**
Анализ проблем назначения и проведения экономических экспертиз
- 75 **МАМАДАЛИЕВ УТКИР АБДУГАФФАРОВИЧ**
Возможности устранения процессуальных ошибок на этапе подготовки уголовного дела к судебному разбирательству

12.00.12 – ПРОБЛЕМЫ КОРРУПЦИИ

- 86 **КУДРАТОВ МАНУЧЕХР, НОРОВ ИЛЬХОМ ИБРОХИМОВИЧ**
Антикоррупционные меры в ряде стран Центральной Азии: сравнительный анализ
- 95 **МЕЛИЕВ ХУДОЁР ХУРРАМОВИЧ**
Значение технологии распределённого реестра данных (блокчейна) в предотвращении коррупции
- 102 **САФАРОВ ТЕМУР УКТАМОВИЧ**
Смешанный ведомственный контроль коррупции в государственных органах

12.00.15 – КРИМИНОЛОГИЯ

- 114 **КАСИМОВ НОДИРЖОН СОДИКЖОНОВИЧ**
Анализ опыта некоторых зарубежных стран в виктимологической профилактике преступлений умышленного убийства

13.00.02 – ТЕОРИЯ И МЕТОДИКА ОБУЧЕНИЯ И ВОСПИТАНИЯ (ПО ОТРАСЛЯМ)

- 121 **ГУЛЯМОВА ГУЛЬНОРА ЯКУБОВНА**
Создание лексических пластов в юридической терминологии
- 129 **ЗИЯМУХАМЕДОВА ШАХНОЗА ТОЛКУНОВНА**
Размышления об изучении аффиксов *-lan*, *-lash*, *-lat*, *-lantir*, *-lashtir* в юридическом образовании на примере новой Конституции Узбекистана

CONTENTS

12.00.01 – THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW. HISTORY OF LEGAL DOCTRINES

- 8 **AKHMEDSHAEVA MAVLYUDA AKHATOVNA**
Legal linguistics and linguistic expertise of draft normative legal documents: some theoretical and legal issues
- 17 **SODIKOV AKMAL SHAVKAT UGLI**
Informational support for rulemaking: analysis of legal relations and means

12.00.03 – CIVIL LAW. BUSINESS LAW. FAMILY LAW. INTERNATIONAL PRIVATE LAW

- 30 **ISANOV KHOLMUROD RUZIYEVICH**
Artificial intelligence systems as a source of excessive risk: force majeure situation

12.00.08 – CRIMINAL LAW. CRIMINAL-EXECUTIVE LAW

- 38 **JUMANAZAROVA MARJONA BOTIR KIZI**
Problems of determining the limits of damage permitted in the case of extreme necessity

12.00.09 – CRIMINAL PROCEEDINGS. FORENSICS, INVESTIGATIVE LAW AND FORENSIC EXPERTISE

- 51 **KHUDAYBERGENOV BAKHRAM KUANISHBAEVICH, HABIBULLAYEV DALERBEK BAKHTIYOR UGLI**
Investigation of crimes related to hostage-taking: foreign experience
- 63 **BARAKAEV LAZIZJON OTAKULOVICH**
Analysis of problems related to appointment and conduct of economic expertise
- 75 **MAMADALIEV UTKIR ABDUGAFFAROVICH**
Opportunities for eliminating procedural errors during the preparatory stage of criminal case trials

12.00.12 – CORRUPTION PROBLEMS

- 86 **KUDRATOV MANUCHEHR, NOROV ILKHOM IBROKHIMOVICH**
Anti-corruption measures in several Central Asian countries: comparative analysis
- 95 **MELIEV KHUDOYOR KHURRAMOVICH**
The significance of distributed data register (blockchain) technology in preventing corruption
- 102 **SAFAROV TEMUR UKTAMOVICH**
Mixed departmental control of corruption in state bodies

12.00.15 – CRIMINOLOGY

- 114 **KASIMOV NODIRJON SODIKJONOVICH**
Analysis of the experience of some foreign countries in victimological prevention of premeditated killing

13.00.02 – THEORY AND METHODOLOGY OF EDUCATION AND UPBRINGING (BY FIELDS)

- 121 **GULYAMOVA GULNORA YAKUBOVNA**
Creation of lexical layers in legal terminology
- 129 **ZIYAMUKHAMEDOVA SHAHNOZA TOLKUNOVNA**
Considerations on the study of the affixes *-lan*, *-lash*, *-lat*, *-lantir*, *-lashtir* used in the new Constitution of Uzbekistan in legal education

Kelib tushgan / Получено / Received: 22.11.2024
Qabul qilingan / Принято / Accepted: 28.01.2025
Nashr etilgan / Опубликовано / Published: 17.02.2025

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence.5.1./DMYB6744
UDC: 343.232(045)(575.1)

SHAXSNI TUTQUNLIKKA OLISH BILAN BOG'LIQ JINOYATLARNI TERGOV QILISH: XORIJ TAJRIBASI

Xudaybergenov Baxram Kuanishbaevich,
Toshkent davlat yuridik universiteti
Jinoyat-protsessual huquqi kafedrası
dotsenti, yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD)
ORCID: 0000-0002-0173-5442
e-mail: xudaybergenovbaxram550@gmail.com

Habibullayev Dalerbek Baxtiyor o'g'li,
Toshkent davlat yuridik universiteti
Jinoiy odil sudlov fakulteti 4-kurs talabasi
ORCID: 0009-0004-2513-458X
e-mail: habibullayevdalerbek@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada shaxsni garov sifatida tutqunlikka olish jinoyatlarni tergov qilish masalalari xorijiy mamlakatlar tajribasi asosida tahlil qilingan. Tadqiqot predmeti sifatida AQSh, Buyuk Britaniya, Germaniya, Fransiya, Ozarbayjon kabi davlatlarning tergov amaliyoti o'rganilgan. Shaxsning erkinlik va daxlsizlik huquqlarini buzish bilan bog'liq jinoyatlarni tergov qilishning murakkabligi, gumon qilinuvchilarni aniqlash va dalillarni to'plash jarayonida kechiktirib bo'lmaydigan tergov harakatlarini to'g'ri tashkil etish zarurati ushbu mavzuning dolzarbligini belgilaydi. Tergov jarayonida xalqaro tajribadan foydalanish jinoyatlarni tez va to'liq fosh etish imkoniyatini oshiradi. Tadqiqotdagi asosiy muammo – shaxsni tutqunlikka olish jinoyatlarini tergov qilishning milliy va xalqaro usullari o'rtasidagi farqlarni aniqlash, ilg'or tajribalarni milliy tergov amaliyotiga joriy etish imkoniyatlarini o'rganishdan iborat. Unda qiyosiy-huquqiy tahlil, tizimli yondashuv, sintez, kuzatish, umumlashtirish, induksiya va deduksiya metodlari qo'llandi. Buyuk Britaniyaning "oltin soat" prinsipi, AQSh tergovchilarning malaka darajalarini ko'rsatadigan sertifikatlashtirish tizimi, Germaniyada huquqni muhofaza qilish organlari o'rtasidagi hamkorlik, Fransiya'dagi tergov sudyasi instituti va Ozarbayjonning jabrlanuvchilarni rehabilitatsiya qilish tizimi shaxsni garov sifatida tutqunlikka olish jinoyatlarini tergov qilishda muhim omillar ekanligi aniqlandi. Maqola yakunida ushbu natijalarni jinoyat-protsessual qonunchilikni takomillashtirish, tergov amaliyotida zamonaviy uslublarga o'tish va jinoyat protsessining samaradorligini oshirishda qo'llash mumkinligi haqidagi takliflar ilgari surildi. Milliy qonunchilikni xorijiy tajribalar bilan uyg'unlashtirish tergov jarayonlarining yanada adolatli va shaffof bo'lishini ta'minlashga yordam berishi ta'kidlandi.

Kalit so'zlar: jinoyat protsessi, xorij tajribasi, shaxsni tutqunlikka olish, erkinlik va shaxsiy daxlsizlik huquqi, tergov qilish, tergovchi, garovga olish, "oltin soat" prinsipi, tergov sudyasi, odam savdosi

РАССЛЕДОВАНИЕ ПРЕСТУПЛЕНИЙ, СВЯЗАННЫХ С ЗАХВАТОМ ЗАЛОЖНИКОВ: ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ

Худайбергенов Бахрам Куанышбаевич,
доктор философии по юридическим наукам (PhD),
доцент кафедры «Уголовно-процессуальное право»
Ташкентского государственного юридического университета

Хабибуллаев Далербек Бахтиёр угли,
студент 4-го курса факультета уголовного и судебного правосудия
Ташкентского государственного юридического университета

***Аннотация.** В данной статье на основе опыта зарубежных стран проанализированы вопросы расследования преступлений, связанных с захватом заложников. В качестве предмета исследования изучена практика расследования в таких странах, как США, Великобритания, Германия, Франция и Азербайджан. Актуальность темы обусловлена сложностью расследования преступлений, связанных с нарушением прав на свободу и неприкосновенность личности, а также необходимостью правильной организации оперативных следственных действий в процессе выявления подозреваемых и сбора доказательств. Использование международного опыта в процессе расследования повышает возможности быстрого и полного раскрытия преступлений. Основная проблема в данном исследовании заключается в выявлении различий между национальными и международными методами расследования преступлений, связанных с захватом заложников, и изучении возможностей внедрения передового опыта в национальную следственную практику. В работе использованы методы сравнительно-правового анализа, системного подхода, синтеза, наблюдения, обобщения, индукции и дедукции. Установлено, что такие факторы, как принцип «золотого часа» в Великобритании, система сертификации следователей в США, сотрудничество между правоохранительными органами в Германии, институт следственного судьи во Франции и система реабилитации пострадавших в Азербайджане, играют важную роль в расследовании преступлений, связанных с захватом заложников. В заключение статьи предложены рекомендации по использованию этих результатов для совершенствования уголовно-процессуального законодательства, перехода к современным методам в следственной практике и повышения эффективности уголовного процесса. Отмечено, что гармонизация национального законодательства с зарубежным опытом способствует обеспечению более справедливого и прозрачного следственного процесса.*

***Ключевые слова:** уголовный процесс, зарубежный опыт, захват заложников, право на свободу и личную неприкосновенность, расследование, следователь, взятие в заложники, принцип «золотого часа», следственный судья, торговля людьми*

INVESTIGATION OF CRIMES RELATED TO HOSTAGE-TAKING: FOREIGN EXPERIENCE

Khudaybergenov Bakhram Kuanishbaevich,
Associate Professor of the Department of Criminal Procedural Law,
Tashkent State University of Law,
Doctor of Philosophy (PhD) in Law

Habibullayev Dalerbek Bakhtiyor ugli,
4th year student of the Faculty of Criminal Justice,
Tashkent State University of Law

Abstract. *This article examines the issues related to the investigation of crimes involving hostage-taking based on the experience of foreign countries. The investigative practices of countries such as the United States, Great Britain, Germany, France, and Azerbaijan have been studied as part of the research. The complexity of investigating crimes that violate personal freedom and inviolability, the need to properly organize urgent investigative actions in identifying suspects and gathering evidence, underscores the relevance of this topic. Additionally, the use of international experiences contributes to more rapid and comprehensive detection of these crimes. The main problem addressed in the research is identifying the differences between national and international methods of investigating hostage-taking crimes and exploring opportunities to integrate advanced practices into national investigative procedures. The study employs comparative legal analysis, a systematic approach, synthesis, observation, generalization, induction, and deduction methods. It examines the criminal procedural legislation of foreign countries, investigative practices, and the activities of law enforcement agencies from a scientific and theoretical perspective. Key factors in investigating hostage-taking crimes include the United Kingdom's "Golden hour" principle, the United States' certification system for investigators' qualifications, cooperation among law enforcement agencies in Germany, the investigative judge system in France, and Azerbaijan's victim rehabilitation system. The article concludes with proposals for using these findings to improve criminal procedural legislation, adopt modern methods in investigative practices, and enhance the efficiency of criminal proceedings. Harmonizing national legislation with foreign experiences can help ensure a more just and transparent investigative process.*

Keywords: *criminal procedure, foreign experience, imprisonment, the right to freedom and personal inviolability, investigation, investigator, hostage, "Golden hour" principle, investigative judge, human trafficking*

Kirish

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi PF-158-son farmoni bilan tasdiqlangan "O'zbekiston-2030" strategiyasining 87-maqsadida huquqni muhofaza qiluvchi organlar faoliyatini inson manfaatlari, qadr-qimmatini va huquqlarini himoya qilishga yo'naltirish belgilandi. Jinoyatlarining barvaqt oldini olish, bunda surishtiruv va tergov organlari faoliyati samaradorligini oshirish, sud-tergov faoliyatida shaxs huquq va erkinliklariga so'zsiz rioya etilishini ta'minlash masalalari mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar markazidagi ustuvor vazifa hisoblanadi. Yangi tahrirda qabul qilingan Konstitutsiyamizning 27-moddasiga muvofiq, "Har kim erkinlik va shaxsiy daxlsizlik huquqiga ega. Hech kim qonunga asoslanmagan holda hibsga olinishi, ushlab turilishi, qamoqqa olinishi, qamoqda saqlanishi yoki uning ozodligi boshqacha tarzda cheklanishi mumkin emas".

Shaxsni garov sifatida tutqunlikka olish jinoyati aynan insonning ajralmas va asosiy

huquqlaridan biri bo'lgan erkinlikka tajovuz qilinishida namoyon bo'ladi. Shu sababli ham shaxsni tutqunlikka olish jinoyatlarini tergov qilish bo'yicha xorijiy mamlakatlar tajribasini o'rganish yangi O'zbekistonning o'z oldiga qo'ygan maqsadlariga, xususan, xalq xizmatidagi adolatli va zamonaviy davlatni barpo etish g'oyasiga to'la mos kelishi shubhasiz. Shaxsni tutqunlikka olish jinoyatlarini tergov qilishda xorijiy davlatlarning ilg'or tajribasini o'rganish orqali huquqni muhofaza qiluvchi organlarning tergov sohasidagi faoliyatini yanada takomillashtirishga erishish mumkin.

Yuridik adabiyotlar, shuningdek, ilmiy asarlar tahlilida ma'lum bir soha yoki institutning genezisi retrospektiv usulda – mexanizmlari, tartibga solish masalalari chuqur tadqiq qilinadi. Har bir huquqiy institutning vujudga kelishi va rivojlanish bosqichlarini o'rganishda huquqni qo'llash amaliyotida yuzaga kelgan muammolar va ularni bartaraf etish yo'llarini qiyosiy tahlil qilish imkoni bo'ladi. Ushbu masala qator xorijiy va milliy olimlar tomonidan tadqiq qilingan bo'lib, xu-

susan, J. Ibroximov terrorchilik xususiyatiga ega bo'lgan jinoyatlarning jinoyat-huquqiy va kriminologik jihatlarini tadqiq etishda garov sifatida tutqunlikka olish jinoyatlaridan farqli belgilarini ajratib beradi [1]. D. Kurbonov esa shaxsning ozodligiga qarshi qaratilgan jinoyatlarning tasnifini belgilagan [2, 74–77-b.]. A.V. Andrushko shaxsni garov sifatida tutqunlikka olish jinoyatlarining davlatlararo munosabatlardagi xususiyatlarini tadqiq qilgan [3, 25-26-b.].

Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasining 3-moddasida har bir inson yashash, erkin bo'lish va shaxsiy daxlsizlik huquqlariga egaligi belgilangan. Ushbu norma ko'pgina mamlakatlarning konstitutsiyalarida ham o'z aksini topgan bo'lib, har bir davlat fuqarolarining erkinligi va shaxsiy daxlsizligini himoya qilishni ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilaydi. Shu maqsadda ham shaxsning erkinligini cheklovchi, uni tutqunlikka olish bilan bog'liq harakatlar jinoiy qilmish deb topiladi [4].

O'zbek tilining izohli lug'atida "tutqun" so'zi "asir olingan, asirlik holatidagi shaxs, asir, bandi" kabi (ko'chma ma'noda: erki, huquqi o'zida bo'lmagan, huquqi biron ixtiyorida bo'lgan) ma'nolarda uchraydi. Xuddi shunday shaxsni tutqunlikka olish bilan bog'liq jinoyatlarda ham shaxsning erkinlik va shaxsiy daxlsizlik, erkin harakatlanish kabi huquqlari muayyan tarzda buzilib, u boshqa shaxs qo'liga asirlik holatiga tushib qolishi kuzatiladi [5].

Material va metodlar

Tadqiqotda shaxsni tutqunlikka olish jinoyatlarini tergov qilish bo'yicha milliy va xorijiy davlatlarning qonunchilik normalari, huquqshunos olimlarning ilmiy-nazariy qarashlaridan foydalanildi. Materiallar qiyosiy-huquqiy, tahlil, sintez, kuzatish, umumlashtirish, induksiya va deduksiya metodlarini qo'llagan holda o'rganildi.

Tadqiqot natijalari

Shaxsning ozodligini noqonuniy ravishda cheklash yoki mahrum qilish bilan bog'liq

jinoyat tarkiblari O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining bir nechta moddalarida o'z aksini topgan. Xususan, "odam o'g'irlash" (137-modda), "zo'rlik ishlatib g'ayriqonuniy ravishda ozodlikdan mahrum qilish" (138-modda), "terrorizm" (155-modda), "tovlamachilik" (165-modda), "qonunga xilof ravishda ushlab turish yoki hibsga olish" (234-modda), "shaxsni garov sifatida tutqunlikka olish" (245-modda) jinoyatlari shular jumlasidandir. Garchi ushbu jinoyat tarkiblari o'zining obyekti, jinoyat sodir etish sabablari va maqsadlari, usuli, obyektiv tomoni, subyekti kabi jihatlar bilan bir-biridan farq qilsa-da, yuqoridagi barcha jinoyatlarda shaxsning g'ayriqonuniy ravishda tutqunlikka olinishini umumiy jihati sifatida keltirsak bo'ladi.

Mazkur jinoyatlar tarkibidagi umumiy o'xshashlik – jabrlanuvchining o'zi xohlagan yerda bo'lish erkinligini cheklashda, ayrim hollarda uni bog'lash orqali binoda saqlash, boshqa shaxslar bilan erkin muomalada bo'lish imkoniyatidan mahrum qilish, agar ruxsat etilsa ham, faqatgina jinoyatchilar roziligi yoki ularning ko'rsatmasiga asosan ruxsat berishda namoyon bo'ladi [6].

Qayd etish kerakki, shaxsni tutqunlikka olish bilan bog'liq jinoyatlarni tez va to'la ochish, jinoyat sodir etgan har bir shaxsga adolatli jazo berilishi hamda aybi bo'lmagan hech bir shaxs javobgarlikka tortilmasligi, hukm qilinmasligi tergov organlari xodimlariga katta mas'uliyat yuklaydi. Aybdorlarni fosh etish, tutqunlikka olingan shaxslarni ozod qilish, ularning erkinligi va daxlsizligini ta'minlash uchun esa to'g'ri taktika va metodlar qo'llanishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Shaxsni tutqunlikka olish bilan bog'liq jinoyatlarni tergov qilish sohasida AQSh, Buyuk Britaniya, Germaniya, Fransiya, Ozarbayjon kabi davlatlar, shuningdek, MDHga a'zo davlatlarining tergov amaliyotida tajribalar anchagina. Ulardagi ijobiy jihatlarini milliy tergov amaliyotiga tatbiq qilish ushbu jino-

yatlarni fosh etish va tergov qilishni takomillashtirishda yaxshi samara beradi deb hisoblaymiz.

BMTning Narkotik moddalar va jinoyatchilik masalalari bo'yicha idorasining (UNODC) 2023-yildagi hisobotidan [7] ayrim davlatlardagi shaxsni tutqunlikka olish jinoyatlari hamda ushbu jinoyatlarni fosh etish bilan bog'liq statistika tahlili joy olgan. Ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, davlatlarning tergov sohasidagi muvaffaqiyati bevosita uning iqtisodiy salohiyati bilan chambarchas bog'liq (1-jadval).

1-jadval

Ayrim xorijiy davlatlardagi shaxsni tutqunlikka olish bilan bog'liq jinoyatlar hamda ularni tergov qilish muvaffaqiyatining statistik-taqqoslama jadvali

Mamlakat	Yillik holatlar soni (2023-yil)	Tergov muvaffaqiyati (%)
AQSh	2 100	88 %
Germaniya	320	94 %
Meksika	5 500	45 %
Nigeriya	3 800	32 %
Yaponiya	95	98 %

Xorijiy davlatlar qonunchiligining muayyan huquqiy jihatlarni o'rganishda davlatimiz va jamiyatimizga xos huquqiy, ijtimoiy, milliy hamda siyosiy xususiyatlar inobatga olinishi zarur.

Tadqiqot natijalari tahlili

AQSh tajribasi

AQShda odam o'g'irlash va garovga olish jinoyatlari, umuman olganda shaxsni tutqunlikka olish bilan bog'liq jinoyatlar sodir etilishi juda jiddiy va shov-shuvli holat sifatida qabul qilinadi. Holat bir nechta huquqni muhofaza qilish organlari tomonidan tekshiriladi va tergov jarayonlari amalga oshiriladi [8]. Bunda bir nechta huquqni muhofaza qilish organlarining o'zaro hamkorlikda faoliyat olib borishini alohida e'tirof etish lozim. Shahar politsiyasi bo'limlari, sheriflar, shtat

politsiyasi, yo'l patrul xizmati, Federal qidiruv byurosi (FQB), AQSh Maxfiy xizmati (*U.S. Secret Service*), AQSh Marshal xizmati (*U.S. Marshals Service*) kabilar shular jumlasiga kiradi.

AQShda shaxsni tutqunlikka olish bilan bog'liq jinoyat sodir etilganda tergov harakatlari bir necha bosqichda amalga oshiriladi.

1-bosqich. Dastlabki ma'lumot (jinoyat haqida xabar) – odam o'g'irlash yoki garov sifatida tutqunlikka olish haqida xabar berilganda odatda mahalliy huquq-tartibot idoralari (shahar politsiyasi bo'limlari, sheriflar) birinchi bo'lib hodisa sodir bo'lgan joyga boradi. Bundan maqsad jinoyat haqida dastlabki ma'lumotlarni yig'ish, sodir etilgan jinoyat bo'yicha dalillar yo'q bo'lib ketishining oldini olish va vaziyatni baholashdir [9].

2-bosqich. AQSh Federal qidiruv byurosi holatni o'rganishi – FQB AQShda shaxsni tutqunlikka olish bo'yicha jinoyatlarni tergov qilishda asosiy vakolatlarga ega. Ular tergovni muvofiqlashtirish uchun mahalliy huquqni muhofaza qilish organlari bilan yaqindan hamkorlik qiladi.

Shuningdek, FQBning Jabrlanuvchilarga yordam ko'rsatish idorasi (*OVA*) jinoyatdan jabr ko'rgan shaxslarga va ularning oilalariga yordam ko'rsatadi. Ushbu holatga jinoyatlarni tergov qilish paytidagi diqqatga sazovor qismlaridan biri sifatida qarash mumkin. Ta'kidlash lozimki, FQBning jinoyatlarni fosh etish vaqtida huquqni muhofaza qilish organlarini o'zaro muvofiqlashtirib turish vakolati ham bor. Masalan, agarda tergov qilinayotgan jinoyat ishi xalqaro xususiyatlarga ega bo'lsa, Adliya departamenti va Diplomatik xavfsizlik byurosi kabi boshqa federal idoralar ham jalb qilinishi mumkin.

3-bosqich. Tergov – ushbu bosqich dalillarni to'plash, guvohlarni so'roq qilish va gumonlanuvchilarni qidirish kabi protsessual harakatlarni o'z ichiga oladi. FQB vaziyatni to'g'ri hal qilish uchun turli resurslardan, jumladan, sud-tibbiyot, kuzatuv va muzokaralar bo'yicha ekspertlardan

foydalanadi. Tergovchilar jinoyat joyidan ashyoviy dalillarni oladi, kuzatuv kameralarini tahlil qiladi, telefon yozuvlari va ijtimoiy media faoliyati kabi raqamli dalillarni to'playdi. Huquqni muhofaza qilish organlari guvohlar, jabrlanuvchining oila a'zolari va ish bo'yicha ma'lumotga ega bo'lgan har qanday shaxs bilan suhbatlar o'tkazib, ularni so'roq qiladi. Tergovchilar ko'pincha razvedka ma'lumotlarini to'plash va jabrlanuvchini topish uchun GPS kuzatuv, telefon triangulyatsiyasi hamda ijtimoiy media monitoringi kabi ilg'or texnologiyalardan foydalanadilar. Huquqni muhofaza qilish organlari gumon qilinuvchini topish bo'yicha axborotni tarqatish uchun jamoatchilik ogohlantirishlari yoki ommaviy axborot vositalarini jalb qilishi mumkin.

Tergov davomida tergovchilar va boshqa organ xodimlari tasdiqlangan tartib-tamoyillarga rioya qilishi kerak. Shu jumladan, belgilangan tartibda orderlarni olish va jinoyat ishidagi barcha ishtirokchilarning huquqlari hurmat qilinishini ta'minlashlari shart.

4-bosqich. Muzokaralar (shaxs garovga olingan vaziyatda) – garovga olish holatlarida maxsus tayyorgarlikdan o'tgan muzokarachilar garovga olinganlarni ozod qilishni ta'minlash uchun jinoyatchilar bilan vaziyatni yumshatishga qaratilgan usullarni qo'llashlari mumkin. Bu tutqunlikda ushlab turilgan shaxslarning sog'lig'i va hayotini saqlashda muhim ahamiyat kasb etadigan bosqich bo'lishi ehtimoldan xoli emas. Ba'zi hollarda shaxslarni ozod qilish uchun garovga olganlarga pul ham taklif etiladi.

5-bosqich. Ayblov – jabrlanuvchi topilgach va gumon qilinuvchi qo'lga olinsa, ish tergov jarayonida to'plangan dalillar bilan birga sudga taqdim etiladi. Gumonlanuvchilar federal qonunlar, masalan, "Garovga olish to'g'risida"gi qonun (18 U.S.C. § 1203) va Federal qonunga (18 U.S.C. § 1201) asosan jinoiy javobgarlikka tortiladi.

Ta'kidlash kerakki, yuqorida keltirilgan tergov bosqichlari tugal bo'lmay, bir nechta

manbalarni o'rganish natijasida shakllantiridik.

AQShda hodisa sodir yuz bergan joyning tergovchisi sifatida faoliyat olib borish uchun qo'yiladigan talablar mavjud emas. Biroq tergovchilar o'zlarining malaka darajalarini ko'rsatadigan Xalqaro Identifikatsiya Uyushmasi (*International Association for Identification*) orqali sertifikatning to'rtta darajasini olishlari mumkin:

jinoyat joyi bo'yicha sertifikatlangan tergovchi;

jinoyat joyi bo'yicha sertifikatlangan tahlilchi;

jinoyat joyini qayta qurish bo'yicha sertifikatlangan shaxs;

jinoyat joyi bo'yicha sertifikatlangan katta tahlilchi.

Milliy qonunchilik normalari tahlillari natijasida mamlakatimizda tergovchi (surishtiruvchi) lavozimiga tayinlanadigan shaxslarga nisbatan aniq malaka talablari qo'yilmagan, degan xulosaga kelindi. Shu sababli ham AQShdagi singari tergovchilar uchun ularning malaka darajasini ko'rsatadigan sertifikatlash tizimini joriy etish shaxsni tutqunlikka olish bilan bog'liq jinoyatlarni tergov qilishda samarali mexanizm sifatida xizmat qilishi mumkin.

AQShda shaxsni tutqunlikka olish bilan bog'liq jinoyat sodir etilganda hodisa sodir bo'lgan joyi ko'zdan kechirish tergov harakati quyidagi tartibda amalga oshiriladi [10]:

1) hodisa sodir bo'lgan joyning chegaralarini belgilab olish;

2) hodisa sodir bo'lgan joydagi dalillar yo'qolib ketishining oldini olish maqsadida xavfsizlik choralari ko'rish;

3) sodir etilgan jinoyat turi bo'yicha tushmollar ishlab chiqish hamda atrofdagi jinoyat guvohi bilan muloqotni amalga oshirish;

4) birlamchi ko'zdan kechirish tergov harakatini o'tkazish;

5) hodisa sodir bo'lgan joyi hujjatlashtirish va qayta ishlash;

6) ikkilamchi so'roqni yoxud ko'zdan kechirishni o'tkazish;

7) dalillarni qayd etish va saqlash.

Huquqshunos olimlar Kevin Bales hamda Steven Lize AQShda shaxsni tutqunlikka olish jinoyatlarini tergov qilishdagi jabrlanuvchilarning huquqlari haqida to'xtalib, jinoyat ishlarini ko'rib chiqishda prokurorlar jabrlanuvchi va guvohlarga federal yordam berilishi bilan bog'liq muammolarga qo'shimcha ravishda ishning sudga qanday ta'sir ko'rsatishini ham hisobga olishlari kerakligini ta'kidlashgan. Shuningdek, prokurorlar sudyani ham jabrlanuvchining azob-uqubatlarini tushunib yetishga undashlari kerak, degan fikrni ilgari surishgan [11, 114-115-b.].

Buyuk Britaniya tajribasi

2023-2024-yillarda Angliya va Uelsda politsiya tomonidan odam o'g'irlash bo'yicha 7 277 ta jinoyat qayd etilgan, bu undan avvalgi yilga nisbatan biroz pasaygan. 2012-2013-hisobot yilida odam o'g'irlash bilan bog'liq jinoyatlar 1 388 tadan past darajaga yetdi, ammo o'shandan beri deyarli har bir hisobot yilida ortib bormoqda [12].

Buyuk Britaniyada 1982-yil 13-iyulda "Garovga olish to'g'risida"gi qonun (*Taking of Hostages Act 1982*) qabul qilingan [13]. Ushbu qonunga muvofiq, shaxsni garov sifatida tutqunlikka olgan shaxs ayblov xulosasiga ko'ra umrbod qamoq jazosiga hukm qilindi. Yuqoridagi statistik ma'lumotlar hamda qonun hujjatidan ham ko'rinib turibdiki, Buyuk Britaniyada (ayniqsa, Angliya va Uelsda) shaxsni tutqunlikka olish bilan bog'liq harakatlar jinoiy qilmish hisoblanadi va ushbu jinoyatlarni tergov qilish, shaxslarni javobgarlikka tortishga juda jiddiy qaraladi.

Buyuk Britaniyada jinoyat protsessini tartibga solish, muayyan jinoyat ishi bo'yicha tergov harakatlarini o'tkazish uchun Jinoyat-protsessual va Tergov amaliyoti kodeksi (CPIA) qabul qilingan [14]. Unda politsiya xodimlari tomonidan jinoyat ishi bo'yicha tergov jarayonida olingan va tergov uchun ahamiyat kasb etishi mumkin bo'lgan materi-

allarni qayd etish, saqlash va prokurorga oshkor qilish tartibi, ular bilan bog'liq masalalar belgilab berilgan.

Ushbu kodeksga ko'ra, *jinoyat tergov* – shaxs jinoyat sodir etganlikda aybdor yoki aybdor emasligini yoxud jinoyat sodir etganlikda ayblanayotgan shaxsning aybdorligini aniqlash maqsadida politsiya xodimlari olib boradigan tergov. Bunga quyidagilar kiradi:

- sodir etilgan jinoyatlarni tergov qilish;

- jinoyat ishi qo'zg'atilishi mumkin bo'lgan holatlarda jinoyat sodir etilganini aniqlashdan iborat bo'lgan tergov;

- "jinoyat sodir etilishi mumkin" degan ishonch bilan boshlanadigan tergov, masalan, jinoyat ishini qo'zg'atish maqsadida politsiya binolarni yoki shaxslarni ma'lum vaqt davomida kuzatuv ostida ushlab turishi.

Buyuk Britaniyada (asosan Angliya va Uelsda) tergov politsiyaning asosiy vazifasidir. Jabrlanuvchilar, guvohlar va gumonlanuvchilarni so'roq qilish tergovning samarali yakun topishida katta ahamiyatga ega. Bunda tergovchilar eng yuqori standartlarga rioya qilishi kerak.

Shuningdek, David Alexander va Susan Kleinlar Buyuk Britaniyada shaxsni garov sifatida tutqunlikka olish bilan bog'liq jinoyatlarni tergov qilishda muzokaralar bir qancha afzalliklarga ega ekanini ta'kidlashadi [15]. Xususan, ushbu olimlar fikricha, muzokaralar vaqt talab qiladi, bu esa jinoyatchilar, garovga olinganlar va birinchi javob beruvchilarning hayajon darajasini pasaytirishga yordam beradi. Shuningdek, organlarga razvedka ma'lumotlarini yig'ish va yechim strategiyasini rejalashtirish imkonini yuzaga keltiradi. Buyuk Britaniyada garovga olingan shaxsning ozod qilinishi bo'yicha muzokaralar politsiyaning majburiyatidir. Agar ushbu davlat fuqarolari chet elda garovga olingan bo'lsa, hukumat ularning xavfsiz ozod qilinishini ta'minlash uchun javobgardir. Bu mas'uliyat Londondagi Tashqi ishlar va hamdo'stlik idorasi (FCO) orqali amalga oshiriladi, shuningdek, Buyuk Britaniyaning

elchixonalari va yuqori komissiyalari orqali ham amalga oshirilishi mumkin. Politsiyaning Garovga olinganlar va muzokaralar bo'limi hukumat strategiyasini muvofiqlashtiradigan bo'limdir.

Muzokaralar jarayoni boshlanishi uchun politsiya xodimlari ham tegishli hodisa yuz bergan joyga yetib borishi talab qilinadi. Shu sababli ham Buyuk Britaniyada tergov jarayonida "oltin soat" (*Golden Hour*) tushunchasi juda ahamiyatli hisoblanadi [16]. "Oltin soat" – huquqbuzarlik yoki hodisa to'g'risida xabar berilgandan keyin darhol ijobiy choralar ko'rish kerak bo'lgan davr. U aksincha holatda yashirilishi, yo'qolishi, shikastlanishi, o'zgartirilishi yoki yo'q qilinishi mumkin bo'lgan materiallarni himoya qilish, saqlash yoki to'plashni o'z ichiga oladi. "Oltin soat" davomidagi samarali harakatlar gumonlanuvchilarni aniqlash, jabrlanuvchilar va guvohlarni himoya qilish imkoniyatini oshiradi, jinoiy odil sudlovning ijobiy natijalarini ta'minlashga yordam beradi.

Politsiya xodimlarining har bir a'zosi, masalan, hodisa joyidagi birinchi ofitser, bosh tergovchi yoki hodisa joyi tergovchisi – o'z roliga xos bo'lgan "oltin soat" imkoniyatlariga ega bo'ladi. "Oltin soat" prinsipi har qanday yangi holatni aniqlash, gumonlanuvchini hibsga olish yoki vaqt jihatidan muhim ahamiyatga ega bo'lgan boshqa muhim faoliyatga ham taalluqlidir.

Tergovning dastlabki bosqichlarida tergovchilar quyidagi savollarni aniqlashtirishga harakat qiladilar:

- jinoiyat sodir etilganmi?
- jabrlanuvchi kim?
- guvohlar bormi?
- hodisa sodir bo'lgan joy qayerda?
- gumonlanuvchini aniqlash mumkinmi?
- dalillarni qanday yig'ish mumkin?

Buyuk Britaniyada tergov tajribasining o'ziga xosligi shundaki, tergovchilar har bir jinoiyat ishi bo'yicha to'plangan barcha dalillarni maxsus jadval asosida baholaydilar (2-jadval).

2-jadval

Buyuk Britaniyada jinoiyat ishlarini yuridik jarayonida dalillarni baholash imkonini beruvchi maxsus jadval

	Nima ma'lum?	Nima nom ma'lum?	Qarama-qarshiliklar	Muvofiqliklar
Kim?				
Nima?				
Qachon?				
Qayerda?				
Nimaga?				
Qanday?				

Tergovchilar ushbu jadval yordamida dalillarning shaxsni ayblash uchun yetarli yoki yetarli emasligini, tergovdagi kamchiliklar va bo'shliqlarni aniqlash, ularni to'ldirish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bir so'z bilan aytganda, dalillar yetarlilik, ishonchlilik, aloqadorlik kabi jihatlar orqali baholanadi.

Buyuk Britaniyaning tergov tajribasidagi dalillarni baholashning ushbu o'ziga xos jihati diqqatga sazovordir. Shu o'rinda qayd etish lozimki, milliy jinoiyat-protsessual qonunchiligimizda dalillarni baholashning aniq mexanizmi belgilanmagan.

Germaniya Federativ Respublikasi tajribasi

Germaniya Jinoiyat kodeksining 18-bobi "Shaxs erkinligiga qarshi jinoiyatlar" deb nomlangan. Milliy jinoiyat qonunchiligimizdan farqli o'laroq, hujjatda shaxsni tutqunlikka olish bilan bog'liq jinoiyatlar bitta bobda birlashtirilgan [17]. Ushbu bobda jinsiy ekspluatatsiya maqsadida odam savdosi, mehnatdan foydalanish maqsadida odam savdosi, odam savdosiga yordam berish, kuch ishlatish, tahdid yoki aldash yo'li bilan siyosiy ta'qib qilish xavfini keltirib chiqarish, voyaga yetmaganlarni ota-onasi qaramog'idan o'g'irlash, bolalar savdosi, noqonuniy qamoqqa olish, garovga olish kabi shaxsni tutqunlikka olish jinoiyati tarkiblariga ko'riladigan choralar o'rin olgan.

Germaniyada odam o'g'irlash va garovga olish jinoiyatlarini tergov qilish bir necha

asosiy bosqich va idoralarning o'zaro hamkorligini o'z ichiga oladi [18]. Xususan, odam o'g'irlash yoki garovga olish jinoyati haqida ariza yoki xabar berilganda odatda mahalliy politsiya birinchi bo'lib javob beradi hamda jinoyat sodir etilgan joyga boradi. Ular dastlabki ma'lumotlarni yig'adi, dalillarni to'playdi va vaziyatni baholaydi.

Germaniyada Federal Jinoiy politsiya boshqarmasi (BKA) mavjud bo'lib, ushbu organ mahalliy politsiyaga yordam beradi va og'ir jinoyatlar, jumladan, odam o'g'irlash va garovga olish bilan bog'liq tergovlarni muvofiqlashtiradi. Ularda bunday holatlarni aniqlash, tergov qilish uchun maxsus bo'linmalar mavjud. Shuningdek, Germaniyada shaxsni tutqunlikka olish bilan bog'liq sodir etilgan jinoyatlar xalqaro jihatlarini mavjud bo'lsa, xalqaro politsiya tashkilotlari (Yevropol va Interpol) ham jalb qilinishi mumkin. Shu o'rinda ta'kidlab o'tish lozimki, Germaniyada tergov jarayonida xorijiy huquq-tartibot idoralari bilan hamkorlik ham keng tarqalgan. Biroq Federal Jinoiy politsiya boshqarmasi ustidan tergov jarayonida prokuraturaning nazorati mavjud ekanini unutmash lozim. Volker Kreyning ushbu masala yuzasidan fikriga ko'ra, hozirgi kunda davlat prokurorining jinoyat ishlaridagi roli ikki xavfli rivojlanishdan tahdid ostida qolmoqda [19, 19-20-b.]:

birinchidan, politsiyaning davlat prokuraturasining nazoratiga qarshi chiqish tendensiyasi ortib bormoqda;

ikkinchidan, Germaniya federal hududlarining adliya vazirliklarida davlat prokuraturasiga o'zlarining bog'langan bo'limi sifatida qarash tendensiyasi kuchaymoqda. Ikkala tendensiya ham asosiy huquqiy tamoyil sifatida davlat prokuraturasining jinoyat ishlaridagi rolga putur yetkazishi mumkin. Fikrimizcha, Germaniyada davlat prokuraturasining jinoyat ishlarida huquqni muhofaza qiluvchi sifatidagi roli konstitutsiyaviy ahamiyatga ega, aniqrog'i, bu rol qonun ustuvorligi prinsipi asosida, yozilmagan kons-

titutsiyaviy prinsip sifatida mustahkamlanadi.

Tergov bosqichi dalillar to'plash, guvohlarni so'roq qilish va gumonlanuvchilarni kuzatishni o'z ichiga oladi. Federal Jinoiy Politsiya boshqarmasi vaziyatni hal qilish uchun turli resurslardan, jumladan, sud-tibbiyot ekspert guruhlari, kuzatuv va muzokaralar bo'yicha ekspertlardan foydalanadi. Shuningdek, Germaniyada tergov jarayonida texnologiya va ilm-fan yutuqlaridan samarali foydalanilishi jinoyatni ochishda beqiyos hissa qo'shadi.

Fransiya tajribasi

Fransiya Jinoyat kodeksida (*The French Penal Code*) shaxsni tutqunlikka olish bilan bog'liq jinoyatlar uchun javobgarlik belgilangan [20]. Garchi Fransiyadagi jinoyat-protsessual qonunchilik ayrim jihatlarini bilan Germaniya qonunchiligiga o'xshasa ham, farqli jihatlarini ham e'tirof etmaslikning iloj yo'q. Masalan, Fransiyada shaxsni tutqunlikka olish bilan bog'liq jinoyat sodir etilsa, Fransiya huquq tizimida jinoiy tergovni respublika prokurori yoki tergov sudyasi (fransuzcha "*juge d'instruction*") deb nomlangan maxsus sudya rahbarligidagi sud politsiyasi amalga oshiradi [21].

Shaxsni tutqunlikka olish jinoyatlari bo'yicha politsiya tergov odatda guvohlarni so'roq qilish, jinoyat sahnalarini tahlil qilish va boshqa barcha mavjud dalillar, masalan, sud-tibbiy ekspertiza namunalari va shubhali so'roqlarni o'z ichiga oladi. Tergov yakunida prokuror aniqlangan gumonlanuvchilarga nisbatan yetarlicha dalillar bor-yo'qligini, agar mavjud bo'lsa, gumonlanuvchi jinoyat ishlari bo'yicha sud tomonidan hukm qilinishi kerakmi yoki yo'qligini hal qiladi. Murakkab tergovni talab qiladigan ko'p hollarda prokuror tergov sudyasidan tergov o'tkazishni so'rashi mumkin. Tergov sudyasi keng vakolatlarga ega bo'lgan jinoyat ishini tergov qilishga ixtisoslashgan mustaqil sudyadir.

Fransiya Jinoyat kodeksida eng og'ir jinoyatlar deb tasniflangan jinoyatlar (10 yildan

ortiq qamoq va umrbod qamoq bilan jazolanadi) tergovni faqat sud politsiyasi yordami bilan tergov sudyasi tomonidan amalga oshirishi mumkin. Tergov sudyasi ham o'z tergovining oxirida gumonlanuvchilarni sudga topshirish uchun yetarli dalillar mavjudligi yoki yo'qligini hal qilib, dalillarga baho beradi. Agar dalillar yetarli bo'lmasa, tergov sudyasi tergovni tugatadi. Agar keyinroq yangi dalillar topilsa, jinoyat uchun javobgarlik muddati o'tib ketmagan bo'lsa, tergov qayta ochilishi mumkin.

London Iqtisodiyot va siyosat fanlari maktabining professori Charlotte Harris o'zining 2013-yildagi maqolasida [22] Fransiyadagi "tergov sudyasi" instituti anglo-sakson huquq tizimi uchun begonaligini, bu yangi institut ekanini ta'kidlagan.

Shuningdek, Charlotte Harrisning fikricha, Fransiyada gumonlanuvchini so'roq qilishdan oldin tergovchilar nafaqat uning xarakterini, ayblanuvchini tergovchilar bilan gaplashishga undash uchun unga qanday munosabatda bo'lishni, balki bo'lajak to'qnashuvni "o'rtadagi murakkab qarama-qarshilik" deb tan olib, uni jamoadan biri bilan qay tarzda to'g'ri kelishishini ham muhokama qiladi. Buni o'z-o'zidan tergov taktikasi sifatida qabul qilish mumkin.

Ozarbayjon tajribasi

Ozarbayjonda shaxsni tutqunlikka olish bilan bog'liq jinoyatlarni tergov qilish jarayonidagi ayrim o'ziga xos jihatlar e'tiborimizni tortdi. Masalan, Ozarbayjon Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining [23] 123¹-moddasi "Odam savdosi jinoyatining jabrlanuvchisiga reabilitatsiya va mulohaza yuritish uchun muddat berish" deb nomlanadi. Unga ko'ra, tergov organining xodimi, tergovchi yoki dastlabki tergovga protsessual rahbarlikni amalga oshiruvchi prokuror jinoyat sodir etilgan yoki tayyorlanayotgani to'g'risidagi xabarlarini ko'rib chiqishda odam savdosi jinoyatining jabrlanuvchisiga uni reabilitatsiya qilish va holatini tiklash maqsadida 30 kunlik muhlat berish haqida qa-

ror qabul qiladi. Ushbu muddat uning ahvoli yaxshilanishi, jinoyatchilar ta'siridan xalos bo'lishi va tergov organlari bilan hamkorlik qilish to'g'risida asosli qaror qabul qilishi uchun beriladi.

Ozarbayjondan farqli o'laroq, milliy jinoyat-protsessual huquq tizimimizda shaxsni tutqunlikka olish bilan bog'liq jinoyatlardan jabr ko'rgan shaxslarni tergov va sud bosqichida davlat tomonidan reabilitatsiya qilish masalasi tartibga solinmagan. Shuningdek, so'nggi yillarda Ozarbayjonda jinoyat ishlarni tergov qilishda zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish kengayib bormoqda. Xususan, Gavritskiy va boshqalarga [24] ko'ra, hozirgi bosqichda milliy qonunchilikni yaxshilash bo'yicha nazariy takliflarni amaliyotga joriy qilish muhimdir. Bu zamonaviy axborot texnologiyalaridan keng foydalanishni o'z ichiga olgan jinoyat ishlari bo'yicha tergov shakllarini mustahkamlashga olib boradi, shu bilan birga, jinoyat ishi bo'yicha dalillarni olish va saqlashning protsessual jarayonlarini huquqiy jihatdan himoya qilishni ta'minlaydi. Olimlar tadqiqot natijalari asosida elektron texnologik jarayonlar orqali dalillarni olish va saqlash protsessual tartibini yaxshilash, shuningdek, jinoyat ishlarni tergov qilishda elektron shaklni joriy etish zarurligini ta'kidlaydilar.

Mamlakatimizda 2023-yil hamda 2024-yilning dastlabki to'qqiz oyi davomida odam o'g'irlash bo'yicha 19 ta, zo'rlik ishlatib g'ayriqonuniy ravishda ozodlikdan mahrum qilish bo'yicha 98 ta, qonunga xilof ravishda ushlab turish yoki hibsga olish bo'yicha 3 ta, shaxsni garov sifatida tutqunlikka olish bo'yicha 6 ta ayblov hukmi chiqarilib, jinoyat sodir etgan shaxslar javobgarlikka tortilgan [25].

O'ylashimizcha, jinoyat ishlari tergovni davomida axborot texnologiyalaridan keng foydalanish maxfiy axborotlarning o'tkazilishi xavfini baholash zaruratini ko'rsatadi. Shu sababli tergov jarayonida elektron saqlash qu-rilmalaridan keng foydalanishning ahamiya-

ti beqiyos bo'lib, bunday qurilmalar shaxsni tutqunlikka olish bilan bog'liq jinoyatlar so'dir etilganda tergov paytida tergovchi uchun gumon qilinuvchi, ayblanuvchi hamda jabrlanuvchilarning shaxsiga doir ma'lumotlarini xavfsiz va ishonchli saqlashga ko'maklashadi. Elektron shaklga o'tish tergov harakatlari ni amalga oshirishni sezilarli darajada yengillashtiradi, shu bilan birga, dalillarning to'liqligini va ishonchliligini ta'minlaydi, dalilni soxtalashtirishning ehtimoliy xavfini kamaytiradi.

Xulosalar

Shaxsni tutqunlikka olish bilan bog'liq jinoyatlarni tergov qilish bo'yicha ba'zi xorij davlatlarining tajribasini o'rganish natijasida ma'lum bo'ldiki, ushbu jinoyatlarni tergov qilishda mamlakatimiz va boshqa davlatlar tergov amaliyotida katta farq kuzatilmaydi. Biroq AQSh, Buyuk Britaniya, GFR, Ozarbayjon kabi davlatlar sud-tergov amaliyotida bunday turdagi jinoyatlarni tergov qilishning o'ziga xos xususiyatlari mavjud. Ushbu jihatlarning milliy qonunchiligimizga huquqiy, ijtimoiy, milliy va siyosiy xususiyatlarni inobatga ol-

gan holda implementatsiya qilinishi bu turdagi jinoyatlarni tergov qilishda, shuningdek, tergov jarayonida shaxslarning huquq va erkinliklarini ta'minlashda ahamiyat kasb etadi. Xususan, AQSh va GFRda shaxsni garov sifatida tutqunlikka olish bilan bog'liq jinoyatlarni tergov qilishda davlat organlari hamda xalqaro tashkilotlarning o'zaro hamkorligini milliy tergov amaliyotimizga joriy etish jinoiy odil sudlovga erishishda samarali mexanizmlardan biri bo'lishi mumkin.

Bundan tashqari, AQShda va boshqa davlatlarda tergovchilarning malaka darajalarini ko'rsatadigan sertifikatlashtirish tartibi ilmiy-nazariy jihatdan o'rganilib, milliy qonunchilikka tatbiq etilishi jinoyat ishlarini tergov qilish samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. AQSh, Germaniya va Ozarbayjon kabi davlatlardagi shaxsni tutqunlikka olish bilan bog'liq jinoyatlardan jabrlangan shaxslar reabilitatsiya qilinishi ham alohida diqqatga sazovor jihatdir. Milliy qonunchiligimizda buning huquqiy asoslarini yaratish jinoyat protsessida shaxslarning buzilgan huquqlarini tiklash sari qo'yilgan yana bir qadam bo'ladi.

REFERENCES

1. Ibrokhimov Zh. Kriminologicheskaya kharakteristika prestupleniy, svyazannykh s terrorizmom, i ikh prichiny [Criminological characteristics of crimes related to terrorism and their causes]. *Review of Law Sciences*, 2020, vol. 3. Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/kriminologicheskaya-harakteristika-prestupleniy-svyazannyh-s-terrorizmom-i-ih-prichiny>
2. Kurbonov D. Otvetstvennost' za prestupleniya protiv lichnoy svobody po ugolovnomu zakonodatel'stvu nekotorykh zarubezhnykh stran [Responsibility for crimes against personal freedom under the criminal legislation of some foreign countries]. *Review of Legislation of Uzbekistan*, 2015, vol. 1, pp. 74–77. Available at: https://inlibrary.uz/index.php/uzbek_law_review/article/view/13636
3. Andrushko A.V. Prestupleniya protiv svobody, chesti i dostoinstva lichnosti (ugolovno-pravovoye i kriminologicheskoye issledovaniye) [Crimes against freedom, honor and dignity of the individual (criminal law and criminological research)]. 2021.
4. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi [The Universal Declaration of Human Rights]. Available at: <https://constitution.uz/oz/pages/humanrights>
5. O'zbek tilining izohli lug'ati [Explanatory dictionary of the Uzbek language]. Available at: <https://izoh.uz/>
6. Rustambayev M.X. O'zbekiston Respublikasi jinoyat huquqi kursi. Tom 3. Maxsus qism. Shaxs qarshi jinoyatlar. Tinchlik va xavfsizlikka qarshi jinoyatlar [Criminal Law Course of the Republic of

Uzbekistan. Volume 3. Special Part. Crimes against the Person. Crimes against Peace and Security]. Tashkent, Military-Technical Institute of the National Guard of the Republic of Uzbekistan Publ., 2018, p. 259.

7. BMTning Narkotik moddalar va jinoyatchilik masalalari bo'yicha idorasining 2023-yilgi hisoboti [UNODC Annual Report 2023]. Available at: <https://www.unodc.org/unodc/en/about-unodc/annual-report.html>

8. Hostage taking and kidnappings. Available at: <https://fam.state.gov/fam/07fam/07fam1820.html?form=MG0AV3>

9. Special investigation division kidnapping guidelines. Available at: <https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/special-investigation-division-kidnapping-guidelines>

10. Standard for Scene Investigation and Reconstruction Foundational Principles. Available at: <https://www.aafs.org/asb-standard/standard-scene-investigation-and-reconstruction-foundational-principles>

11. Bales K., Lize S. Trafficking in persons in the United States. Croft Institute for International Studies, University of Mississippi, 2005.

12. Number of police recorded kidnapping offences in England and Wales from 2002/03 to 2023/24. Available at: <https://www.statista.com/statistics/303548/kidnapping-in-england-and-wales-uk/>

13. Taking of Hostages Act 1982. Available at: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1982/28/enacted>

14. Criminal Procedure and Investigations Act 1996 Code of Practice. Available at: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/447967/code-of-practice-approved.pdf

15. Alexander D.A., Klein S. Hostage-taking: motives, resolution, coping and effects. *Advances in Psychiatric Treatment*, 2010, vol. 16 (3), pp. 176–183. DOI: 10.1192/apt.bp.108.005991

16. Investigation process. Available at: <https://www.college.police.uk/app/investigation/investigation-process>

17. German Criminal Code. Available at: <https://www.lewik.org/term/15742/chapter-eighteen-offences-against-personal-freedom-german-criminal-code/>

18. German Code of Criminal Procedure. Available at: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.html#p0535

19. Krey V. The public prosecution-role in criminal proceedings under the rule of law. Legal situation in Germany with comparative law remarks on UK and USA. 2019.

20. Code of Criminal Procedure. Available at: https://legislationline.org/sites/default/files/202310/France_Code_of_criminal_procedure_EN.pdf

21. Criminal Investigation in France. Available at: <https://www.sba-avocats.com/Criminal-defense-attorney-paris-criminal-investigation-in-france.html>

22. Charlotte H. Investigating homicide investigation in France. *Policing and Society*, 2013, vol. 23:3, pp. 328–345. DOI:10.1080/10439463.2013.784294

23. Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsi [Criminal Procedure Code of the Republic of Azerbaijan]. Available at: <https://continent-online.com/>

24. Gavritsky A.V., Demidchenko Yu.V., Palieva O.N., Paliev V.B., Poltavtseva L.I., Tsoi B.A. Information technologies in criminal proceedings of Russia: Controversial issues of proof. *International Journal of Economics and Business Administration*, 2020, vol. 8 (4), pp. 598–612. DOI: 10.35808/ijeba/611

25. Jinoyat ishlari bo'yicha sudlar tomonidan internet tarmog'ida e'lon qilingan sud qarorlari [Court decisions published on the Internet by criminal courts]. Available at: <https://public.sud.uz/report/CRIMINAL>

YURISPRUDENSIYA

HUQUQIY ILMIY-AMALIY JURNALI

2025-YIL 1-SON

VOLUME 5 / ISSUE 1 / 2025

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence.5.1.